

Jaanus Samma: mõistest „geinäitus” piisas, et tekitada vastuseis

04. VEEBRUAR 2017, KEIU VIRRO

7 13

Praegu on tsensuuri kohalolu palju rohkem tunda kui näiteks 1990-ndate alguses, ütleb kunstnik Jaanus Samma. On oluline, et inimesed saaksid oma seisukohad välja öelda.

Jaanus Samma on üks neid kunstnikke, kelle näitused ei ole saanud ainult tunnustust oma valdkonnas, vaid on jõudnud ka väljapoole kultuurikülgi. Juba näituse „NSFW. Esimehe lugu” teema – Nõukogude okupatsiooni aegsed repressioonid geide vastu – tõi kaasa protesti inimestelt, kes näitusest midagi ei teadnud. Nüüd on Temnikova & Kasela galeriis üleval näitus „Vahesein”, mille keskmes on avalikud tualettruumid.

Pälvisid äsja kultuurkapitali aastapremia „ühiskondlikult tundlikku ja olulist teemat nagu seksuaalvähemusi, eriti aga geimeeste kirjutamata ajalugu käsitleva sisuka näituseprojekti „NSFW. Esimehe lugu” eest”. Kui oluline see preemia sinu jaoks on?

Mul oli väga hea meel seda saada, aga midagi ei oleks juhtunud ka selleta.

Aastapremiate üritus ise oli väga hästi korraldatud, tseremoonia lavastas Kanuti Gildi Saal. Iga sihtkapitali sektsiooni juhatas sisse videointervjuu mõne kohalikuga Kohtla-Järvelt, kes kirjeldas siis kas eesti või vene keeles kohalikku muusika- või kunstielu. Üritus lõppes, aga enne kui premeeritud lasti kõrvalruumi jookide ja snäkkide juurde, pandi mängima veel üks video. Seal rääkis üks mägironija, kohalik vanem proua, tippu ronimisest ja sellest, kui raske see on. Kui sa tippu jõuad, siis see on ju ainult korraks, seejärel hakkad taas laskuma.

Olümpiamängude ajal saavad kõikidest Eesti sportlastest müstilised „meie sportlased”, kelle võit kuulub kõigile ja kes põrudes on justkui tervet Eestit alt vedanud. Inimesed solvuvad. Sa oled rääkinud, et Veneetsia biennaali (seal käis Samma sellesama „Esimehe” näitusega – K. V.) ajal kuulsid näiteks: „Jaanus Samma ei esinda minu Eestit.” Mingis olukorras muutuvad nii sportlased kui ka kunstnikud kõigi ühisvaraks?

Kõik, mis puudutab kunsti, on harjumuspäraselt justkui ohutu, see ei lähe laiemalt korda.

Veneetsia biennaal on huvitav kunstisündmus, sest moodsat kunsti näidatakse seal suuresti rahvuspaviljonides. See kannab kindlat ajaloolist järjepidevust, kuid on tänapäeva globaalses maailmas erandlik. Keegi küsis minu näituse kohta, kas see on Eesti ametlik seisukoht. See tundus mulle väga kummalise kontseptsioonina. Kaasaegse kunsti Eesti keskus, Eesti väljapaneku korraldaja Veneetsia biennaalil, paneb kokku erapooletu asjatundjate komisjoni, kes valib kunstniku ja projekti. Ei ole ju nii, et ministrid, peaminister ja president istuvad koos ning mõtlevad, milline kunstnik võiks Eesti seisukohta esindada.

Viimasel ajal näeb üha rohkem, kuidas kunstile antakse hinnanguid mitte nende kriteeriumide järgi, kuidas midagi on õnnestunud, vaid näiteks maailmavaate põhjal. Kaur Kenderi näitel räägitakse mingil jabural põhjusel suisa kriminaalsusest. Sinu okupatsioonide muuseumi näituse „NSFW. Esimehe lugu” puhul kutsuti ühes üsna kindla suunitlusega raadiokanalisis üles näituse vastu protestima.

Maailmas on praegu muutuste aeg, eks näis, kuhu see lõpuks välja viib... „Esimehe” näituse puhul on muidugi raske öelda, milline oleks reaktsioon olnud näiteks viis aastat tagasi. Aga siin on veel üks nüanss. Aasta varem oli sama näitus Veneetsia biennaalil, aga siis ei põhjustanud see näitus Eestis suurt reaktsiooni, ehkki meedias kajastati seda palju. Kõik, mis puudutab kunsti, on harjumuspäraselt justkui ohutu, see ei lähe laiemalt korda. Kui oleksime Eesti näituse teinud mõnes galeriis, siis tõenäoliselt ei oleks see nii suurt vastukaja tekitanud, aga see toimus okupatsioonide muuseumis, mida teatud kontingent on pidanud oma liitlaseks. Nüüd tundsid nad end ilmselt reedetuna: nii püha koht, kuidas midagi sellist seal võimalik on?

Mind hämmastas, et ka intelligentsed inimesed nagu Krista Aru avaldasid arvamust, et see näitus ei tohiks seal olla. Aga ta ei olnud näitust isegi näinud! Ma oleksin aru saanud, kui reaktsioonid oleksid tulnud pärast avamist. Sõnast „geinäitus” piisas, et tekitada vastuseis, kuigi see võib ju tähendada mida tahes. Soome

ajaloolane Riikka Taavetti kirjutab näituse retseptiooni põhjal parasjagu artiklit. Ta ütleb, et huvitav on see, et sellist sõna nagu „geinäitus” või „homonäitus” Eesti meedias enne „Esimehe” näitust praktiliselt ei eksisteerinudki.

Ei ole ju nii, et peaminister ja president mõtlevad, milline kunstnik võiks Eesti seisukohta esindada.

Okupatsioonide muuseumi näituse kohta loen aga objektiiv.ee portaalist näiteks: „Kui me hakkame vabadust muuseumis näitama, siis võib peagi juhtuda, et muuseumieksponaatideks muutub ka see rahvas, kes sellise idee peale tuli.” Päris hirmutav retoorika kunstinäitusest rääkimiseks.

Selle kommentaari kirjutamise aeg oli siis, kui okupatsioonide muuseum hakkas nime muutmise kampaaniat tegema, nii et ka nimi Vabamu sai juba ette pahameele osaliseks. Selle kõige käigus soovitas nii mõnigi okupatsioonide muuseumil minu näitus ennetavalt ära jätta, sest seda, mis oli tulemas, nähti juba ette. Aga lõpuks olukord tegelikult väga hulluks ei läinudki, kõik laabus. Okupatsioonide muuseumile tuleb aga au anda – neil on sõnum, mida nad tahavad edasi anda, ja nad ei lase end niisama lihtsalt mõjutada. Tormiline reaktsioon näitab pigem, et see teema on oluline või et siin on, mille üle arutleda.

Üheti on ikka tore, kui kunst jõuab ajakirjanduseski kultuurikülgedelt väljapoole, aga teisalt tekitab korraliku lühise, kui inimesed ei tee enam vahet reaalsusel ja kunstil.

1990-ndatel olin ma alles teismeline ja mul on tegelikult raske tagasivaatavalt sellest ajast rääkida, aga siiski – kui vaatan vanu ajalehti alates 1980-ndate lõpust, siis on näha, kuidas kõikidest teemadest räägitakse hästi vabalt. Ka seksuaalsusest. Sel ajal olid lehtedes isegi üleskutsed seksipidudele. Homoseksuaalsusest räägiti samuti vabalt. Praegu on tsensuuri kohalolu palju rohkem tunda. Oleks ilmselt liialdus öelda, et tookord olid inimesed tolerantsemad, pigem oli see ehk tingitud teadmatusest. Inimesed tundsid huvi teemade vastu, millest varem ei saanud rääkida. Kõik tundus võimalik, kõik tundus põnev. Kui see periood oli üle elatud, muutus olukord jälle stabiilsemaks ja ka konservatiivsus võttis uuesti jalad alla. Minu meelest võib siin sellist dünaamikat näha. Konservatiivsus tagasitulek on selle teema uuesti aktuaalseks muutnud. Kuid seda juba uuel tasemel, sest ühiskondlik teadlikkus on suurem ning diskussioon on rohkem argumenteeritud ja avalik.

Jaanus Samma võttis näitusel „Vahesein” vaatluse alla avalikud tualettruumid. Need linnaruumi ühtaegu perifeersed kui ka kesksed kohad on läbi aegade võimaldanud muu hulgas suhelda hoopis teistsugustel tasanditel kui harjumuspärane. FOTO: TEMNIKOVA & KASELA GALERII

On oluline, et inimesed saaksid oma seisukohad välja öelda, et seksuaalsuse ja soolisuse teemadest räägitaks otsesõnu. Näiteks on Tartu kunstimuuseumis praegu üleval Anna-Stina Treumundi suurepärane isikunäitus „M-i märg unenägu”, mis kõnetab olulisi teemasid. Arvan, et sellised näitused on avaliku arutelu käivitajana väga tähtsad.

Hiljuti avati Temnikova & Kasela galeriis sinu näitus „Vahesein”. Vaatled selles avalikke tualettruume. Kui „Esimehe” näituse keskmes oli marginaalne ala ajaloost, siis nüüd marginaalne ala linnakeskkonnast. Oled võtnud justkui ühe elemendi „Esimehe” näitusest ja seda laiendanud. Kas see on „Esimehe” saaga järg?

Minu jaoks on see kindlasti jätk. Selle näituse puhul ei ole ma lähtunud ühestki konkreetsest loost ja kindlasti ei ole see mingi ülistuslaul. Tualettruum on, mis ta on. Aga aeg-ajalt on huvitav vaadelda perifeerseid kohti. See teema sai alguse minu uurimusest Eesti geiajaloo kohta nõukogude ajal. Aga ka laiemas geiajaloo on avalikud tualettruumid olnud meestele paljudes kohtades üle maailma oluliseks kohtumiskohaks.

Kui küsida, miks on nii, et seksuaalvähemused regulaarselt sellistes kohtades käima hakkasid, illustreerib see minu meelest hästi, kuhu ühiskond oli selle grupi surunud. See oli peaaegu ainus koht, kus kogeda vabadust, aga see ei olnud midagi ilusat.

Kuigi me räägime omamoodi perifeeriast, siis need perifeeriad asusid sageli keskustes, näiteks Vabaduse väljakul. Kohta, mis oleks veel rohkem linna keskel, on keeruline leida. Seal asus oluline avalik tualettruum, mida praegu enam pole. Kui olen vaadanud fotosid Vabaduse väljakust 1930-ndatest või hilisemast ajast, siis pole peaaegu üldse selliseid pilte, kus see peal oleks. Kaamera näitab hästi, aga me näeme ja mida mitte.

Aga tualettruum pole huvitav ainult geikultuuris, vaid paljudes erinevates kultuurides. Näiteks Hiinas, kus avalikes tualettides pole vaheseinu – ja „Vahesein” on mu näituse pealkiri –, istuvad inimesed tualetis kõrvuti, loevad ajalehte ja arutavad näiteks poliitiliste temade üle. Seda riigis, kus võim on vägagi kohal. See on teistmoodi näide, kus tualettruum kehastab mingisugust vabadust ja on justkui mittekoht väljaspool asjade tavalist korda.

Muide, olen pärast näituse avamist saanud tagasisidet, et oi, nii ilus ja puhas. Ma ei tea, mida inimesed siis ette kujutasid, et nad sealt eest leiavad...

FOTO: TEMNIKOVA & KASELA GALERII